

Registre faunístic d'un àmbit urbà d'època medieval: carrer de la Borriana, 14 (Sabadell, Vallès Occidental)

Josep A. Molina, Isaac Àlvarez, Montse Piñeiro

Resumen: El yacimiento arqueológico de la calle de la Borriana, 14, está situado en el centro histórico de la ciudad de Sabadell. La excavación, realizada en 1998, mostró una secuencia crono estratigráfica que comprende desde el siglo XI hasta el siglo XX. En este artículo analizamos los restos óseos animales aparecidos en dos silos fechados entre los siglos XII y XIII y una estructura excavada en el terreno natural, todo perteneciente a edificios de este momento cronológico. La circunstancia que el mercado medieval de la villa real de Sabadell (documentado antes del siglo XI) se encontrase en este lugar nos hace creer que los restos faunísticos pueden estar relacionados con las actividades comerciales del mismo mercado. El análisis faunístico se complementa con datos documentales relativos a este mercado que nos muestra distintos aspectos de interés sobre el consumo de carne en el núcleo medieval de Sabadell.

El mercat de Sabadell segons les fonts documentals

Fig. 1. El mercader de carn de cabra. Tacuinum Sanitatis. Segle XV. BNF, département des manuscrits, latin 9333, fol. 24r

En la present comunicació s'estudia el conjunt arqueofaunístic provinent de l'excavació arqueològica efectuada durant els mesos d'abril i maig de 1998¹, al solar situat al carrer de la Borriana, 14. Aquest solar dona a llevant del passeig de la plaça Major, on s'instal·là el mercat fins al 1930, any en què va ser traslladada l'activitat comercial a una nova plaça de mercat coberta.

Documentalment hi ha referències del mercat des del 1064, si bé la data exacta de la formació del mercat de Sabadell és encara desconeguda en el dia d'avui, a falta de la publicació d'estudis en curs que puguin proporcionar nous coneixements a l'entorn d'aquest². Amb tot i això, i per contraposició, l'historiador Miquel Carreras Costajussà als *Elements d'Història de Sabadell* proporciona nombroses referències al mercat de Sabadell. Carreras destaca com a primera data la tant repetida de 1111, en la qual es fa referència a un "forum sabatelli", situat en el passeig de la plaça Major de la capital vallesana.

La data més antiga correspon al 12 de febrer de 1064³, any en què es cita el "mercato de Sancto Salvatore". A partir d'aquesta data les referències al mercat esdevenen més importants i nombroses.

Com va apuntar Miquel Carreras, i han seguit els historiadors posteriors, el mercat de Sabadell serviria com a impulsor de la formació de la vila de Sabadell entorn de la coneguda data de 1111. La mateixa anàlisi

arqueològica del nucli antic de la nostra ciutat ha documentat diverses restes datables al segle XII per a cronologies més antigues. No s'han documentat assentaments anteriors a aquest moment medieval. Així mateix, la trama urbanística de la zona de la plaça Major testimonia una parcel·lació efectuada al voltant de l'antic mercat.

En aquest sentit, hom creu que la formació del mercat i del nucli de Sabadell obeeix a una iniciativa comtal en el marc de la reestructuració del territori, amb la creació o profunda reforma de les parròquies de Sabadell, del Vallès i la creació i dotació del monestir de Sant Llorenç del Munt per part de la comtesa Ermessenda. L'acta de consagració de l'església de Sant Salvador⁴, l'actual seu arxiprestal de Sant Fèlix, data de 1076. No obstant això, el mercat s'hauria de datar un decenni abans segons el document 1064. Referències posteriors i força aclaridores apareixen en un document de 1113, un document emanat per Ricard Guillem, en què es cita "Iecclesia Sancti Salvatoris ipsius merchatalis"⁵. Aquesta referència, conjuntament amb l'anterior, pot fer pensar que el mercat es crea conjuntament amb l'església; per tant, s'estaria davant de la creació d'una vila-mercat "ex novo", amb un mercat situat a l'interior o a tocar de l'espai de la sagrera. La referència del "merchatalis" de Sant Salvador podria fer esment o bé a un primitiu mercat més

¹ Excavació efectuada entre els dies 20 d'abril i 8 de maig. Sota la direcció de Jordi Roig. Va tenir la participació dels que signen el present article, així com d'altres arqueòlegs i estudiants. Vegeu Roig, A-Roig, J (2000 i 2002).

² Tenim constància que la historiadora sabadellenca Mercè Argemí està duent a terme un treball monogràfic sobre el mercat medieval.

³ Liber feudorum maior. fol. 462. doc. 471. 1064, febrer, 12. (MIQUEL, 1995. vol I. p. 409-501): "Et sub ista conveniencia supraescripta sic comendant predictus Guilielmus et Ermengardis predicta ad predictum Arbertum ipsum kastrum de Arraona et donant ei ipsam terram per fevum(...) excepto ipsum locum de Sancto Salvatore vel eius pertinenciis (...) Et donant predictus Guilielmus et Ermengardis iam dicta ad iam dictum Arbertum de ipso mercato de Sancto Salvatore in unam mesuram ipsam terciam partem de ipsos placitos (...) qui in antea exierit de ipso mercato(...)"

⁴ L'església de Sant Salvador, l'actual Sant Fèlix, va néixer, amb força seguretat, com a sufragània de la parròquia del terme castral, que era Sant Feliu d'Arraona. La parròquia de Sant Feliu, a l'actual barri de Torre Romeu Poblenou, va perdre la seva condició de parròquia a mitjan segle XIV. La parroquialitat i l'advocació patronal foren traslladades a l'actual església de Sant Fèlix i s'han mantingut fins a l'actualitat.

⁵ A. ACA. Canc. perg. R.B.III, 160; a. Conde, R (1999).

vinculat a l'església que el posterior citat a inicis del segle XII com a "*forum sabatelli*" o bé a un mercat amb una funcionalitat diferent de la del mercat actualment conegut. En aquest sentit, Ramon Martí apunta la possibilitat que el "*mercathalis*" de Sant Salvador sigui un mercat petit, un mercatell, per a la venda d'animal petit, sobretot avifauna, mentre que el gran estaria més destinat a la venda d'animal gros, com ovicaprins. La venda d'avifauna podria produir-se gràcies al cobrament de tributs o donacions fetes a les diverses institucions eclesiàstiques, en aquest cas a la parròquia de Sant Feliu d'Arraona. Aquests animals, "*uolatilia*", podrien proporcionar a l'Església uns beneficis gens menyspreables.

Es disposa de diverses referències documentals per al moment medieval, de les quals destaca la del document de 1113 en què Ricard Guillem compra al bisbe de Barcelona el castell d'Arraona ultra l'església de Sant Salvador i el mercadal que esmentàvem⁶. Així mateix són d'interès les ordinacions de la vila dels segles XV-XVII, i en concret les referències al Mostassaf. Per desgràcia, encara avui dia no s'ha fet la publicació de la major part de la documentació existent de període baixmedieval. En aquest sentit resten per transcriure i publicar convenientment els caprebeus dipositats a l'Arxiu d'Història de Sabadell (AHS), per excedir de forma fàcil i ràpida als seus continguts.

Se sap, per documentació del segle XV, que dins la vila existien, com a mínim a mitjan segle XV, corrals per tal de guardar-hi animals. Aquests corrals i el bestiar tenien la vigilància del carnisser de la vila, el qual no podia "*tenir per tallar més de dues-centes bèsties*". El carnisser exerciria el monopoli de la venda de la carn a la vila com fa pensar el fet que es prohibeixi als forasters entrar carn a la vila⁸.

Totes aquestes referències documentals mostren un cop més la importància del sacrifici, venda i consum de les ovelles i les cabres. A partir dels *Fueros municipales* podem arribar a saber, que a l'alta edat mitjana l'abastament de carn a les ciutats es feia mitjançant els carnisseros, els quals sacrificaven els animals en llurs pròpies cases o al bell mig del carrer, i els venien als mercats com a altres mercaderies o manteniments. La documentació proporciona informació que permet fer-se una idea de com s'organitzaven les carnisseries. Aquestes esdevenen un servei públic, seguint la mateixa concepció romana del *macellum*, local on es matava el bestiar, s'esquarterava i es venia a trossos; és a dir, a diferència del sistema actual, l'escorxador i la carnisseria estaven junts. I, a més, els *Fueros* contenen disposicions que reglamenten la venda de la carn del bestiar sacrificat a les carnisseries municipals i que obliguen els carnisseros a donar comptes a les autoritats del nombre de caps matats, del preu al qual es venen i de la qualitat de les carns.

A la llei 35, del *Fuero de León*, s'assenyala l'obligació que tenen els carnisseros de vendre al pes la carn de porc, cabra, ovella i bestiar vacum; obligació que també es veu reflectida en el *Fuero de Villaviciencio*, del 1020. En els mercats, feien els pesos i preus d'acord amb els *zabazoques* (a León), els *mostassafs* (a Catalunya) o els inspectors de mercat, els quals tindrien els pesos.

Els *Fueros* són també molt detallistes pel que fa a la qualitat de la carn i sancionaven amb severitat la venda de les carns en mal estat. Respecte a això, el *Fuero de Cuenca*, del 1189, diu: "*Ley de los carniceros: si el carnicero vendiere las carnes mortezinas o de la res enferma o del puerco con cabrón o con carnero, o carnes fediendas o viejas con recientes, peche diez ms.*".

Amb referència a les carns que es venien, només cal donar un cop d'ull a la llista de preus que dona el *Fuero Viejo* de Madrid (1202) per fer-se'n una idea prou precisa: "*Carne de cabra buena y oveja buena, tres dineros; oveja vieja y cuitral, ciervo y cabra vieja, dos dineros y miaja.*".

Sobta d'allò més la manca de porc en aquesta llista. Aquesta manca tenia molt a veure amb el fet que durant l'edat mitjana, eren majoria les cases en què criaven un/a porc/a, o més, i per tant cada casa es matava l'animal i en consumia els seus productes; és a dir, no calia anar a comprar el que ja es tenia. Aquest darrer fet fa que, com escriu el duc de Maura (SANZ EGAÑA, 1967):

"*L'alimentación más general entre todas las clases era la carne, singularmente la de cerdo, que este animal, sobre criarse fácilmente, realizaba gratis el servicio exterior, y no teniendo apenas desperdicios, podía conservarse en muy diversas formas.*"

És precisament del segle XII, el moment de formació del mercat, que provenen les restes faunístiques que estudiem en el present article.

El context arqueològic⁹

El conjunt arqueofaunístic que s'analitza en aquesta comunicació correspon a les restes d'una possible casa datada cap a la primera meitat del segle XII¹⁰. Aquest antic casal estaria situat a ponent de l'antic mercadal, entre la mateixa plaça i l'antiga muralla que cenyiria la reial vila des del segle XIV fins a mitjan del XV.

⁶ Vegeu referència anterior.

⁷ Primer llibre del consell de Sabadell. 1453, juliol, 24. Fol. 22r.

⁸ Primer llibre del consell de Sabadell. 1450, octubre, 5. Fol. 14.

⁹ Agraïm a l'arqueòleg director Jordi Roig, així com al Museu d'Història de Sabadell, les facilitats donades per tal d'estudiar el material faunístic recuperat en aquest jaciment.

¹⁰ La planta de l'excavació, així com la completa interpretació, es poden consultar a: ROIG-ROIG, 2002, p. 68 i ss.)

En concret el lot faunístic prové del rebliment (UE. 56, 57, 58 i 59) d'un retall medieval. Aquest retall té una forma rectangular (3,5 m x 2,5 m), amb una fondària entre els 45 i 30 cm. Possiblement la seva funció seria aïllar el nivell de circulació del casal de les humitats del sòl, i crear un espai buit entre el terra de fusta i el terreny natural. La seva amortització s'hauria de datar a inici o mitjan segle XII a partir de les relacions estratigràfiques. És en aquest rebliment, i en concret a la UE. 58, on es va documentar l'estrat més ric, amb una important presència de banyes de bestiar oví, majoritàriament.

Així mateix, també s'han documentat restes faunístiques de les dues sitges documentades. La sitja 1 (UE. 66), i la 2 (UE. 78) foren amortitzades a final del segle XII (tpq. 1185).

El conjunt arqueofaunístic

El lot de restes arqueozoològiques aparegudes en el rebliment del retall UE 56 ha estat de 200 restes. D'aquestes, la particularitat més significativa ha estat la gran quantitat de restes de banyam d'ovins: en total han estat uns 177 fragments de banya pertanyents a individus de diferents edats. Aquest alt nombre de restes de banya concentrades en aquest retall permeten pensar en una abocada relacionada amb el proper mercat. Les banyes han estat separades del crani mitjançant una serra, la qual cosa indica pràctiques i tècniques de carnisseria. Un cop mort l'animal (a la mateixa carnisseria, possiblement), es realitza l'espellament i es separa el cap del cos, abans de realitzar l'esquarterament; i quan es comprava el cap, una part molt preuada i sol·licitada, es seccionaven les banyes i es podia, depenent del client, tallar per la meitat el crani.

Així, s'ha de creure que aquesta concentració de restes de banyam oví no és més que una abocada d'una carnisseria relacionada amb el mercat situat allà mateix, i que podria estar en el mateix indret (gràfica 1).

Pel que fa a les sitges trobades i excavades, el nombre total de restes arqueozoològiques recuperades ha estat d'unes 258, de les quals han estat identificades anatòmicament i taxonòmicament un total de 252 (97,7% del total de restes). Les 6 (2,3%) restants corresponen a les restes òssies que només han pogut identificar-se això quan ha estat possible- anatòmicament; i són susceptibles d'ésser classificades com a pertanyents a oviceprins OVCP- (moltó/ovella i/o boc/cabra) i a suids SUDO- (porc/truja) (Gràfica 2).

Un dels caràcters més destacables d'aquest conjunt faunístic abocat dins les sitges ha estat la gran quantitat de restes d'avifauna aparegudes (136 restes òssies i 23 bocins d'ou de gallina, o el que és el mateix el 61,62% del total). Aquestes restes d'avifauna pertanyen principalment a gall/gallina, i el major nombre d'aquestes restes correspon a individus joves (epífisis no fusionades).

El fet que apareguin representades totes les edats (majoritàriament individus joves) entre aquestes restes d'au, duu a creure que el bestiar seria criat allà mateix, amb la intenció d'aprofitar la seva carn (presència de traces antròpiques traces d'eina tallant- en alguns ossos) i consumir part dels ous de les gallines (els bocins de closca d'ou recuperades en són una bona prova).

Les restes de la triada domèstica, altrament les més ben representades en la majoria de jaciments, ací també són presents, tot i que amb una representació menor: 88 restes (34,11% del total de les restes), repartides entre 65 d'ovicaprí, 12 de boví i 11 de porcí.

D'entre les restes de la triada domèstica (BOTA, SUDO i OVCP), s'observa un alt grau de fragmentació, una particularitat que ha restat un bon nombre de possibilitats de l'anàlisi arqueozoològica a nivell econòmic: patrons de sacrifici més precisos, mesura de les talles de les espècies especialment les domèstiques-, dimorfisme sexual, etc.

Les causes d'aquesta fragmentació han estat diverses, les més clares, però, han estat les d'origen cultural, i dins d'aquestes les tècniques i pràctiques relacionades amb la consumició d'aliments per part de l'home:

- . tècniques o pràctiques on té lloc el seccionament de l'os o la separació de diversos ossos: esquarterament, desmembrament, desarticulació i trossejament;
- . pràctiques de descarnament, deduïbles a partir de les traces o empremtes deixades per estris tallants, destinades a separar el múscul o carn de l'os;
- . fragmentacions secundàries, etc.

Així, doncs, com és habitual, una presència tan important d'evidències antròpiques, esdevé un indicatiu força clar per considerar aquestes restes arqueofaunístiques com a «deixalles de cuina i/o d'alimentació», o el que és el mateix, «restes d'àpat».

En el lot de restes arqueozoològiques d'aquestes sitges, s'observa una presència majoritària d'espècies domèstiques: BOTA, SUDO, OVCP i GADO (gall/gallina); i una presència pràcticament anecdòtica d'espècies salvatgines (micromamífers MICRO- i algunes restes d'ocells diversos). Indirectament, s'ha pogut detectar la presència de gos/gossa (Canis familiaris CAFA-), mercè a la presència de restes mossegades per aquest carnívor.

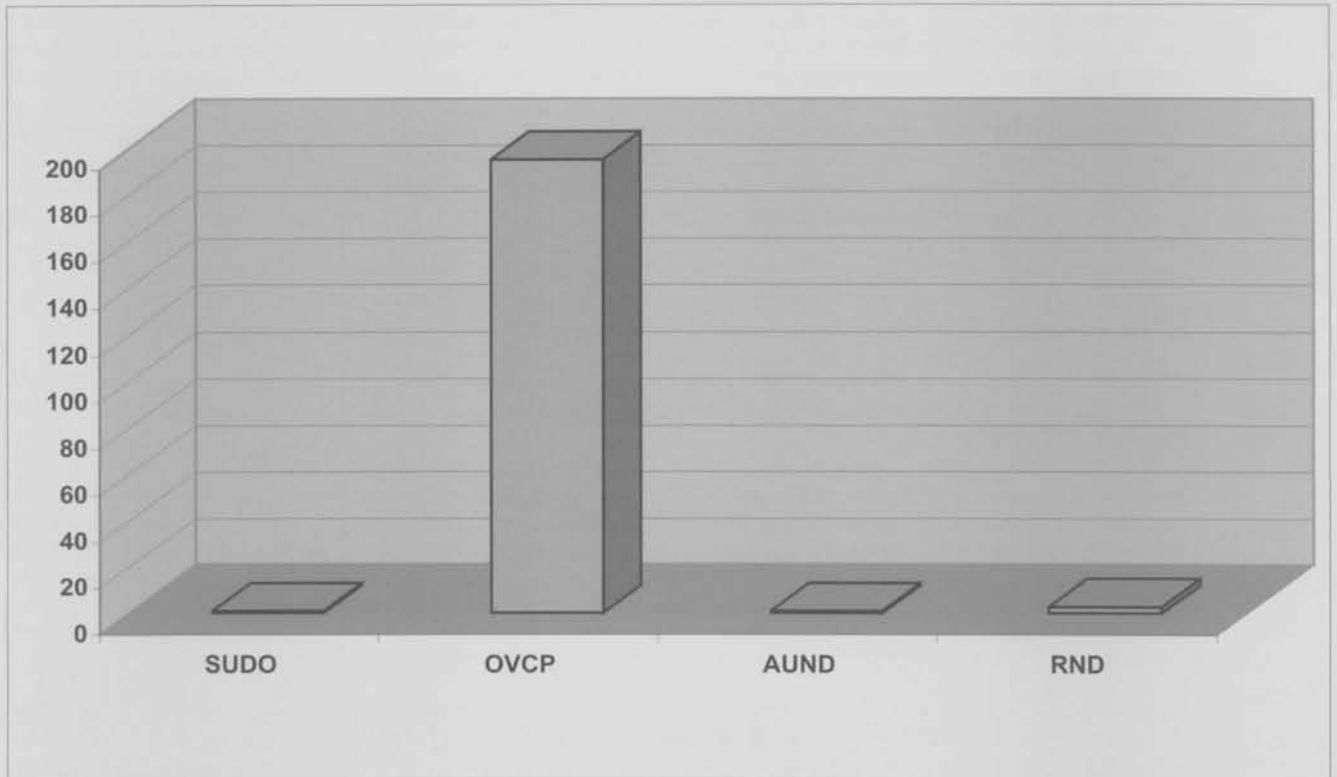

Fig.2. Quantificació de les restes arqueozoològiques del retall del segle XII. UE 56.

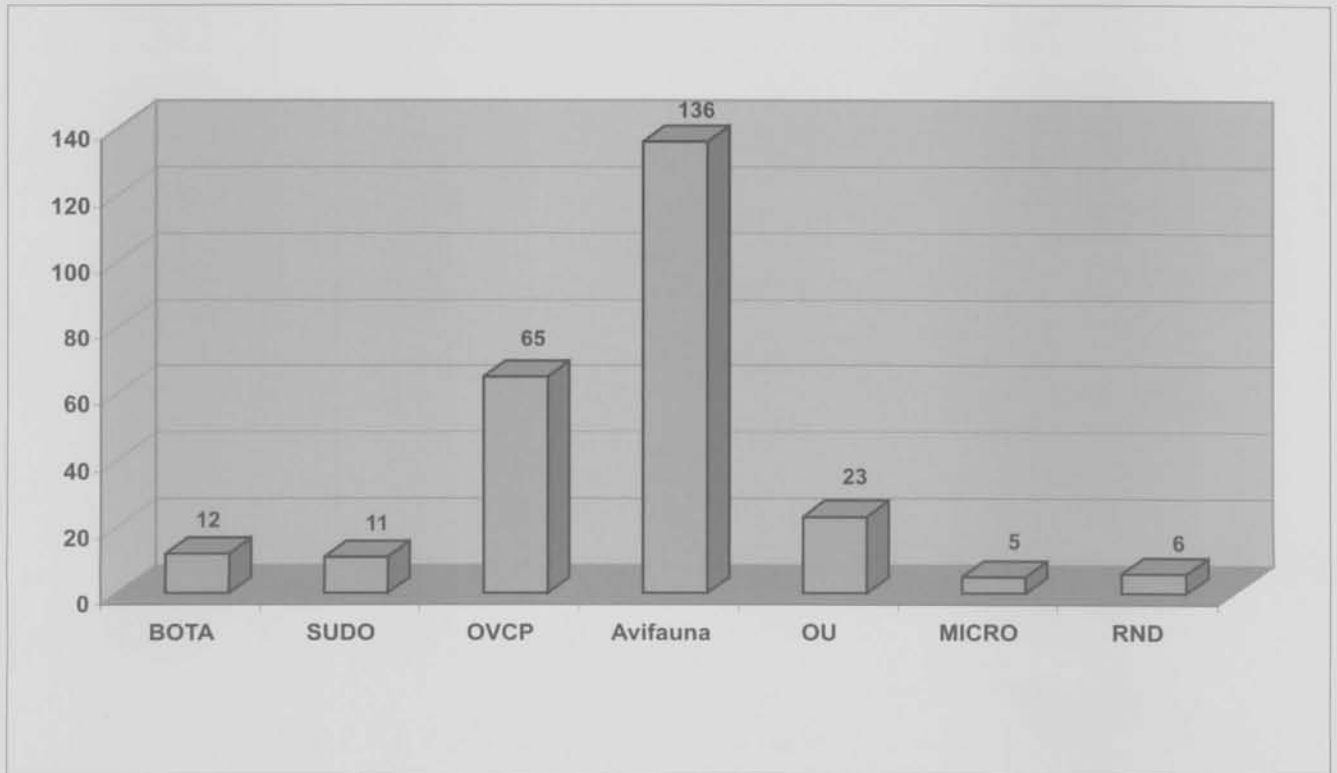

Fig.3. Quantificació de les restes faunístiques de les dues sitges del segle XII

La presència d'aquestes mossegades de gos, juntament amb l'existència d'alteracions naturals sobre les restes òssies de les espècies de la triada domèstica, duu a pensar que aquestes restes haurien estat llençades inicialment a un abocador a l'aire lliure, i un cop aquest abocador estaria saturat es netejaria i d'aquesta manera acabarien dins les sitges.

Un fet destacat observat entre les restes que pertanyen a les espècies de la triada domèstica és la presència d'espècimens de boví de diferents edats. Es poden documentar dos grups d'edat: un grup de restes que pertanyen a individus menors de dos anys i un altre grup d'individus pertanyents a individus majors de quatre. És un fet que contrasta amb la dinàmica observada entre les restes de boví aparegudes als jaciments de la mateixa cronologia de caire rural, com és el cas del vilatge altmedieval de Castellar Vell, per exemple (MOLINA, 1997; MOLINA *et alii*, en premsa). Això indicaria que a les viles i ciutats altmedievales hi hauria una part del bestiar boví que es destinaria al consum carni exclusivament, no com en els àmbits rurals on aquest bestiar es destinaria primàriament al transport i tir, a la cria i a l'obtenció de llet; i només es consumirien els animals al final de llurs vides, un cop inservibles per a les altres funcions.

De l'anàlisi de les restes arqueozoològiques presents al rebliment de les sitges, es pot arribar a deduir que la dieta càrnia dels habitants del nucli urbà de la Sabadell altmedieval estaria constituït per gallines i ovis, espècies majoritàries, i suïds i bovins.

La diferent representació de parts anatòmiques i d'ossos entre les restes òssies pertanyents a les espècies consumides (les espècies domèstiques) permet deduir que a l'hàbitat, al qual correspondrien les dues sitges, no hi hauria cria de cap altre bestiar que no fos les gallines i, probablement, el porc. Això es dedueix per tal com no veiem pas representades totes les parts i, consegüentment, tots els ossos, com en el cas dels hàbitats rurals. Així, la carn consumida d'ovicaprí (ovella, bàsicament) i boví seria comprada al mercat que continuaria existint davant mateix.